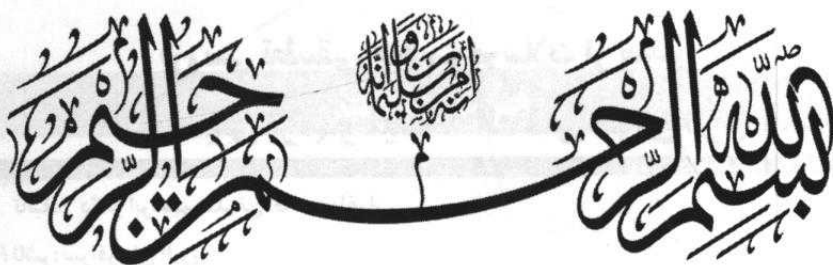

۱۹۱۷۹۷۶

بررسی تطبیقی حجیت مرسلات از منظر
امام خمینی (ره) و آیت الله العظمی خویی (ره)

نام ولفین:

دکتر ابراهیم صابقی

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

فاطمه باغبان

دانش آموخته دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

سرافرازان البرز

بررسی تطبیقی حجیت مرسلات از منظر امام خمینی (ره) و آیت‌الله‌العظمی خویی (ره)

✱ تألیف: دکتر ابراهیم صدیقی، فاطمه باغبان

✱ ناشر: سرافرازان البرز

✱ تعداد صفحات: ۹۱ صفحه

✱ نوبت چاپ: اول - ۱۳۹۷

✱ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۶۲-۲۳۵-۷

✱ شمارگان: ۱۰۰ جلد

✱ قیمت: ۵۰۰ تومان

نیه مقوق برای ناشر ممفوط است.

سرشناسه	: صدیقی، ابراهیم، ۱۳۸۰ -
عنوان و نام پدیدآور	: بررسی تطبیقی حجیت مرسلات از منظر امام خمینی (ره) و آیت‌الله‌العظمی خویی (ره) / ابراهیم صدیقی، فاطمه باغبان.
مشخصات نشر	: کرج: سرافرازان البرز، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۹۱ ص.
شابک	: 978-600-362-235-7
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه: ص [۸۷] - ۹۱: همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: احادیث مرسل
موضوع	: *Hadiths, Hurried
موضوع	: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۹۰ - ۱۳۶۸. -- نقد و تفسیر
موضوع	: *Ruhollah, Leader and Founder of IRI-- Criticism and interpretation Khomeyni
موضوع	: خویی، سیدابوالقاسم، ۱۲۷۸ - ۱۳۷۱ -- نقد و تفسیر
موضوع	: حجیت (فقه)
موضوع	: * (Authoritativeness Islamic law)
موضوع	: فقه تطبیقی
موضوع	: *Islamic Law, Comparative
موضوع	: احادیث احکام
موضوع	: *Hadiths, Legal
شناسه افزوده	: باغبان، فاطمه، ۱۳۶۰ -
رده بندی کنگره	: BP۱۱۱/۱۳۹۷۶/۴۴۴۰۱
رده بندی دیویی	: ۲۶/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۲۷۴۲۳۱

مرکز پخش: نمایندگاه و فروشگاه تخصصی کتاب دانشگاهی خوارزمی

کرج - رجایی شهر - بلوار مؤذن شرقی - روبروی بانک ملی دانشگاه آزاد - پلاک ۳۲

تلفن: ۰۲۶-۳۴۴۲۱۵۹۵-۳۴۴۲۱۱۶۳۸-۳۴۴۲۱۰۸۱۵

WWW.ketabekharazmi.COM

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۴	مروری بر زندگی علمی حضرت امام خمینی
۷	مروری بر زندگی علمی حضرت آیه الله العظمی خویی
	فصل اول: مفاهیم و اصطلاحات
۱۱	حجیت
۱۱	معنای لغوی حجیت
۱۲	معنای اصطلاحی حجیت
۱۳	حدیث و انواع آن
۱۳	معنای لغوی حدیث
۱۳	معنای اصطلاحی حدیث
۱۴	اقسام حدیث
۱۵	عوامل خاص عدم ذکر سبب صدور حدیث
۱۷	عوامل عام عدم ذکر سبب صدور حدیث
۱۹	اقسام حدیث از لحاظ متن
۲۱	اقسام حدیث از لحاظ سند
۲۲	حدیث مرسل
۲۹	عوامل ارسال حدیث

فصل دوم: مبانی حجیت مرسلات از دیدگاه امام خمینی (ره) و آیت الله
العظمی خویی (ره)

۳۳	حجیت خبر واحد
۳۷	حجیت مرسلات
۴۱	مبانی رجالی امام خمینی (ره)
۴۶	مبانی رجالی حضرت آیه الله العظمی خویی (ره)
۴۹	مقایسه مبانی حضرت امام خمینی (ره) و آیه الله العظمی خویی (ره) در مورد حجیت مرسلات
۵۳	بحث و تحقیق
۵۶	وهم و دفع آن
۵۷	فساد صغرای قضیه

فصل سوم: حجیت مرسلات در آثار امام خمینی (ره) و آیه الله خویی (ره)

۶۱	حجیت مرسلات در آثار فقهی و اصولی امام خمینی (ره)
۶۴	مرسلات در کتاب المکاسب المحرمه
۶۷	مرسلات در کتاب الطهارة
۷۳	حجیت مرسلات در آثار فقهی، اصولی و رجالی حضرت آیه الله خویی (ره)
۷۳	مرسلات در کتاب مصباح الفقاهه
۷۶	مرسلات در کتاب مبانی تکملة المنهاج

۸۷	منابع
----	-------

مقدمه

موضوع حجیت مرسلات بحث های فراوانی را در بین علمای اصول در پی داشته است. درباره حجیت احادیث مرسل اقوال را تا ۱۸ قول رسانده اند؛ اما در میان آنها دو قول مهم وجود دارد: برخی به طور مطلق به حجیت مراسیل در صورتی که مرسل، موثق باشد، قایلند. این قول، به کسانی چون محمد بن خالد برقی و فرزندش احمد بن محمد بن خالد از علمای شیعه نسبت داده شده است و از علمای عامه، مالک بن انس (۹۳ - ۱۷۹ق)، احمد بن محمد بن حنبل (۱۲۴ - ۲۴۱ق) و ابو هاشم معتزلی (۲۴۷ - ۳۲۱ق) و پیروان وی از معتزله، و نیز سیف الدین الآمدی (۵۱۱ - ۶۳۱ق) این قول را پذیرفته اند. برخی دیگر به طور مطلق به عدم حجیت مراسیل اعتقاد دارند. این قول را گروه بسیاری از علمای امامیه برگزیده اند؛ از جمله شیخ طوسی (م ۴۶۰ق)، محقق حلی (م ۶۷۶ق)، شهید اول (م ۷۸۶ق) و شهید ثانی (م ۹۶۵/۹۶۶ق) و سایر علمای متأخر. از علمای عامه نیز، از جمع زیادی نظیر حاجبی (م ۶۴۶ق) از فقه های مالکیه و قاضی عضدی شافعی (م ۷۸۱ق)، بیضاوی (م ۶۸۵ق) از اعلام شافعیه، فخر رازی (م ۶۰۶ق) صاحب تفسیر کبیر، قاضی ابوبکر باقلانی (م ۴۰۳ق) و محمد بن ادریس شافعی (م ۲۰۴ق) و دیگران نقل شده است که مراسیل را مطلقاً حجت نمی دانند. بسیاری از قائلین به عدم حجیت مراسیل، احادیث مرسل را که مرسل آنها معروف به وثاقت و عدالت باشد و از غیر ثقه روایت نکند، مثل محمد بن ابی عمیر نزد شیعه و سعید بن مسیب نزد شافعیه حجت دانسته و آنها را در رتبه مسانید قرار داده اند. آنان عبارت اند از: شیخ طوسی، علامه، شهید، شیخ بهایی، فاضل آبی، محقق اردبیلی، محقق سبزواری، محقق صاحب جامع المقاصد، شیخ حر عاملی و جز آنان.^۱

^۱ مامقانی، شیخ عبدالله. مقياس الهداية. قم: آل البيت (ع)، ۱۴۱۱ ق. صص ۳۴۱-۳۵۰.

آیه‌الله جعفر سبحانی در کتاب اصول الحدیث و احکامه، درباره حجیت مرسل هفت قول را به این قرار آورده است:

۱. حجیت مرسل به طور مطلق، که منسوب به محمد بن خالد برقی مؤلف المحاسن و نیز فرزندش احمد بن خالد است.

۲. عدم حجیت به طور مطلق، که قول برگزیده علامه در تهذیب الاصول است.

۳. حجیت مرسل، در صورتی که راوی آن معروف است، به این که جز با واسطه راوی عادل روایت نمی‌کند؛ مثل مراسیل ابن ابی عمیر. (این قول را میرزای قزوینی صاحب القوانین برگزیده است)

۴. حجیت مرسل در صورتی که راوی معروف باشد که جز از راوی ثقة روایت نمی‌کند و گرنه عجب از آن منوط است به این که حدیث مسند صحیح با آن معارض نباشد. (این قول مختار شیخ طوسی است.)

۵. توقف در مسئله (از ظاهر ایلام حقیق در المعارج این قول به دست می‌آید).

۶. تفصیل بین آنجا که واسطه با آماهی راوی، حذف و اسقاط شده است و بین آنجا که به طور مبهم ذکر شده است که تنها در صورت اول، پذیرفته می‌شود.

۷. همان صورت پیشین، با این تفاوت که راوی به طور قطع، حدیث را به معصوم (ع) اسناد دهد؛ چنانکه شیخ صدوق در من لا یحضره الفقیه می‌فرماید: قال الصادق (ع).^۱

به عنوان نمونه به موارد دیگری از بحث در این رابطه هم می‌توان اشاره نمود. از دید شیخ طوسی، مرسلات کسانی که معلوم شود جز از ثقة مورد وثوق، نقل نمی‌کنند، حجّت بوده، بلکه در صورت تعارض، هم‌طراز اخبار مسند محسوب می‌شوند.^۲ عبارت اصلی در زمینه حجیت احادیث مرسل از به شیخ طوسی در کتاب عدّه الاصول تعلق دارد و به این قرار است: هوالا لایروون و لایرسلون الا عن ثقة. شیخ طوسی در عدّه الاصول چنین آورده

۱. سبحانی، جعفر، اصول الحدیث و احکامه، قم: مؤسسه الامام الصادق (ع)، ۱۴۱۴ ق. صص ۹۵-۹۶.

۲. طوسی، محمد بن الحسن، العدة فی اصول الفقه، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۹. ص ۱۵۴.

است: هرگاه یکی از دو راوی مسند و دیگری مرسل باشد، در حال مرسل نگاه می شود. اگر از کسانی باشد که معلوم شود، جز از موثق ارسال نمی کند، خبر او بر خبر دیگری ترجیح ندارد؛ به همین رو طایفه امامیه میان روایات دو گروه ذیل به طور یکسان رفتار کرده است؛ میان روایات موثقانی که معروف شده اند، جز از موثقان روایت نمی کنند، مانند محمد بن ابی عمیر و صفوان بن یحیی و احمد بن محمد بن ابی نصر و روایات دیگرانی که به طور مسند روایت می کنند؛ به همین رو به مراسیل آنان هرگاه که به تنهایی از دیگران روایت کنند، عمل می کنند. اما هرگاه چنین نباشد و او از کسانی باشد که از موثق و غیر موثق ارسال می کنند، خبر دیگران بر خبر او ترجیح داده می شود و هرگاه او به تنهایی روایت کند، لازم است که در خبر او درنگ کرد تا آن که دلیلی بر لزوم عمل به آن یافت شود.^۱

ابوالحسن علی بن حمیرا کرکی عاملی معروف به «محقق ثانی» (۸۶۸ - ۹۴۰ هـ ق) نیز تاحدودی در پذیرش خبر واحد، اساس می گرفت، اخبار صحیح، حسن و موثق را حجت می شمرد، که هیچ، از دید او مرسلات را، بسته به شخصیت مرسل، قابل قبول بودند.^۲ وجود اشکالات عقلی در واقع‌نمایی خبر واحد و شناخت حنفیان از شخصیت عقل‌گرای پیشوای خود، موجب می شد تا قول به حجیت خبر واحد نزد ابوحنیفه را انکار کرده، در مورد اخبار آحاد مورد استناد وی دعوی شهرت نمایند.

در نیمه سده ۲ ق شافعی حجیت مرسلات را مورد نقد قرار داده آن‌ها را از نظر اعتبار طبقه‌بندی نمود،^۳ ولی نمی‌توان در مورد شرایط پذیرش مرسلات در فقه ابوحنیفه اظهارنظر دقیقی کرد.

برخی از دانشمندان شیعه بر این باورند که ابن ابی عمیر جز از راویان ثقه نقل حدیث نمی کند؛ بنابراین در صورتی که واسطه را در زنجیره روایات حذف نموده، روایت را به شکل مرسل بیاورد، حکایت از وثاقت او دارد؛ بر این اساس بسیاری از محققان شیعی، مراسیل ابن

^۱ همان، ص ۳۸۶.

^۲ کرکی، علی بن الحسین. رسائل المحقق الكرکی. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۹ ق. ص ۴۳.

^۳ ابوزهره، محمد. ابوحنیفه. قاهره، ۱۹۵۵. ص ۲۷۲.

^۴ شافعی، محمد بن ادریس. الرساله. قاهره: احمد محمد شاکر، ۱۹۳۹. ص ۴۶۱.

ابن عمیر را همانند مسانید وی معتبر داشته اند. برخی نیز حجیت مراسیل وی را انکار نموده و به عدم تسویه مراسیل او با مسانیدش قائل شده اند.^۱

یکی از توثیقات عمومی که بین علمای شیعه امامیه شهرت یافته، این است که محمد بن ابی عمیر، صفوان بن یحیی و احمد بن محمد بن ابی نصر بزنطی جز از موثق روایت نمی کنند. علمای علم رجال، از این قاعده کلی، دو مطلب مهم را نتیجه گیری نموده اند: یکی آن که هرکسی از محمد بن ابی عمیر و دو نفر دیگر روایت کند، به وثاقت او حکم داده می شود؛ دیگر آن که با مراسیل این سه نفر همانند مسانید آنان عمل می شود، گرچه واسطه، مجهول یا مهمل و یا محذوف باشد. ظاهراً اولین کسی که این قاعده را مطرح نموده، مرحوم شیخ طوسی (ره) است و هیچ یک از معاصران شیخ و نیز متاخران وی تا قرن هفتم به جز نجاشی این قاعده را رد نکرده اند. از قرن هفتم به بعد، بسیاری از علما و محققان برجسته به این قاعده تصریح نموده اند که مرحوم محدث نوری (ره)، اسامی و اقوال صریح آنان را در خاتمه مستدرک الوسائل ذکر کرده است. و در این نوشتار، پس از شرح حال ابن ابی عمیر و نیز اقوال علمای شیعه درباره این قاعده، به عمل و بررسی دلایل طرفداران و منکران حجیت مراسیل به ویژه مراسیل محمد بن ابی عمیر پرداخته است.^۲

ورود درست به مقایسه اندیشه های این دو مرجع عابریته و فهم مبانی استنباطی آنان نیازمند مروری اجمالی و گذرا بر زندگی علمی ایشان است.

مروری بر زندگی علمی حضرت امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) تحصیلات مقدماتی خود را در مکتب محلی و سپس مدرسه ای در خمین گذراند. سپس در سال ۱۲۹۹ خورشیدی، برای تکمیل تحصیلات خود راهی اراک شد. او در آنجا وارد مدرسه سپهدار شد. در آن سالها اراک به دلیل حضور حضرت آیت الله عبدالکریم حائری یزدی به مرکز مهمی برای یادگیری علوم دینی تبدیل شده بود. یکسال بعد به دنبال مهاجرت آیت الله حائری به حوزه علمیه قم، امام (ره) نیز راهی این شهر شد.

^۱ دیاری بیدگلی، محمدتقی، "بررسی حجیت مراسیل ابن ابی عمیر"، پژوهش نامه قرآن و حدیث، ۱۳۸۲: ۷۳-۹۲، ص ۷۳

^۲ همان، ص ۷۴

وی بعد از گذراندن دوره سطح، در درس خارج فقه و اصول آیت الله عبدالکریم حائری یزدی شرکت کرد و پس از درگذشت معظم له با آمدن آیت الله بروجردی به قم، در درس خارج او حضور پیدا کرد. در قم فلسفه را از میرزا علی اکبر حکیم یزدی و محمدرضا نجفی اصفهانی آموخت و نزد ابوالحسن رفیعی قزوینی علاوه بر فلسفه، ریاضیات و هیئت را نیز فراگرفت. در عرفان ابتدا از میرزا جواد آقا ملکی تبریزی و سپس میرزا محمدعلی شاه آبادی بهره برد.

پس از درگذشت آیت الله حائری، امام (ره) به تدریس سطوح عالی پرداخت، و هیچگاه رشته بحث را برپا نداشت. این فقه و اصول از هم نگسست. علاوه بر تدریس با جمعی از فضلاء بزرگ حوزه، مانند مرحوم آیه الله محقق داماد و آیه الله حاج سید احمد زنجانی (قدس سرهما) مباحثه مینمود. مرحوم بروجردی از نظر روش فقهی با مرحوم حائری تفاوت آشکاری داشت. مرحوم حائری به بحث و تحقیق و ژرف نگری بیش از تتبع می پرداخت، در حالی که مرحوم بروجردی به تتبع در تاریخ مسئله و فتاوی فقهای عامه و خاصه در نخستین قرون و کارش بر رجال سند بیش از امور دیگر، عنایت می ورزید و از نظر عمق بحث ها نیز در سطح بالاتر قرار داشت. حضرت امام مزایای روش هر دو استاد را به هم آمیخت و خود صاحب سبک و روشی در فقه و اصول گردید و از ترکیب هر دو روش یعنی عنایت بر تحلیل و ژرف نگری و بحث های عمیق، به ضمیمه تتبع در تاریخ مسئله و اقوال پیشینیان، بنیاد نوینی را پی ریزی کرد.^۱

جامعیت علمی حضرت امام (ره) در تنوع فراوان آثار و تالیفات سطحی و عمیقی، به طوری که تالیفات امام خمینی (ره) را می توان در موضوعات ده^۲ مورد برشمرد: عرفان، اخلاق، فلسفه، فقه استدلالی، اصول فقه، رجال، رساله عملیه، حکومت، امامت و روحانیت و شعر.^۳ امام (ره) در طول ۷۰ سال زندگی علمی خویش، توانست ۶۰ کتاب (در ۱۰۰ مجلد) در زمینه های فوق الذکر بنگارد و نسل های آینده را از سرچشمه زلال دانش آسمانی خویش سیراب سازد.^۴

۱. سبحانی تبریزی، جعفر. (تبر ۱۳۴۸). ابعاد شخصیت حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (قدس سره). مجله درس هایی از مکتب اسلام، ۶-۲۶، صص ۱۶-۱۷.

۲. استادی، رضا. (فروردین و اردیبهشت ۱۳۶۹). کتابها و آثار علمی امام خمینی (ره). کیهان اندیشه، ۱۴۳-۱۴۱، ص ۱۴۴.

۳. انصاری، ناصرالدین. (مهر و آبان ۱۳۷۸). تالیفات و تقریرات امام خمینی (ره). آینه پژوهش، ۲۰۲-۲۱۶، ص ۲۰۲.

حتی در برخی زمینه ها که معظم له دارای اثر تالیفی مشخصی نیست، تبحر و تسلط خود را ضمن بحث هایی که در سایر زمینه ها ارایه داده است به نمایش گذاشته است. به عنوان مثال می توان به حوزه حدیث اشاره کرد. آن بزرگوار اگرچه فرصت نگارش کتاب مستقلی در این زمینه نیافت و اثر مستقلی در خصوص علم الحدیث یا علوم مرتبط با آن خلق ننمود و ظاهراً تألیف جداگانه‌ای در این زمینه نداشته است. اما پاره‌ای از مسایل مربوط به حدیث‌پژوهی و دانش راوی‌شناسی را در برخی آثار فقهی و اصولی خود مورد بحث و بررسی قرار داده است. از جمله دیدگاه‌های خاصی که در زمینه اصول اربعمائه و اصحاب اجماع^۱ کتاب الطهارة^۲ مطرح فرمودند.

در ارتباط با جایگاه علمی این شخصیت بزرگوار همچنین، می توان به نظریات و ابداعات وی نیز اشاره نمود. بی شک یکی از مهم ترین این نظریات، نظریه پیوند دین و سیاست بود. هرچند نظریه پیوند دین و سیاست، تریه تاسیسی امام خمینی (ره) نبود و ایشان به واقع احیاگر نظر اسلام بود که قبلاً نیز علمای بزرگی همچون شهید آیت الله مدرس (ره)، آن را بیان کرده بودند؛ اما هیچ کدام نتوانستند همچون امام خمینی (ره) آن را به عنوان نظریه ای انقلابی و آلترناتیو پارادایم حاکم، در قالب جنبشی علمی طرح و پیگیری کنند.^۳

موضوع مهم دیگری که در ارتباط با جایگاه علمی امام خمینی (ره) باید به آن توجه نمود موضوع نگرش وی به علوم مختلف می باشد. نگرش امام به علوم مختلف و از جمله فلسفه نگرش ایزاری است نه غایی.^۴ این نگاه در روش تفسیری آن بزرگوار نیز مشهود است. به طوری که تفسیر و برداشت‌های قرآنی امام لبریز از نکات دقیق و عمیق و انصاف‌های ظریف عرفانی است.^۵

۱. عاشوری تلوکی، نادعلی. (زمستان ۱۳۸۵ و بهار ۱۳۸۶). نقد حدیث از دیدگاه امام خمینی (ره). صحیفه مبین، ۱۱۰-۱۲۸، ص ۱۱۱

۲. قنبری، آیت. (باییز و زمستان ۱۳۸۴). انقلاب علمی امام خمینی (ره) علیه پارادایم سکولار رژیم پهلوی. انسان پژوهی دینی، ۱۵۱-۱۷۵، ص ۱۶۹

۳. رحمتی، حسین علی. (زمستان ۱۳۷۸). مأخذ شناسی سیره فلسفی امام خمینی (ره). نامه مفید، ۲۱۳-۲۳۴.

۴. شیدائیان، حسین. (زمستان ۱۳۸۷). نگاهی کوتاه بر نوآوری های امام خمینی در نظریه پردازی و رهبری انقلاب.